

Magdalena Jaworska

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

KONTEKST GLOBALNY ZMIAN W ŚWIATOWYM HANDLU ARTYKUŁAMI ROLNYMI

GLOBAL CHANGES IN THE WORLD AGRICULTURAL PRODUCT TRADE

Słowa kluczowe: handel światowy, artykuły rolne, kryzys

Key words: world trade, agricultural product, crisis

Abstrakt. Zaprezentowano zmiany w handlu rolnym w skali świata w latach 1995-2010 oraz podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy i jak kształtowały się warunki i kierunki przepływów handlowych produktów rolnych w okresie dekonunktury gospodarki światowej. Analiza potwierdziła, iż w badanych latach zachodziły ogólne tendencje prowadzące do globalizacji handlu, przejawiającej się w szybszym wzroście obrotów handlowych w porównaniu ze wzrostem światowej produkcji, a handel rolny ulegał nieznacznym przeobrażeniom zgodnie z logiką przemian jakościowych zachodzących w gospodarce światowej. Ponadto na podstawie wartości obrotów towarowych wyodrębniono trzy okresy: prosperity, względnej stagnacji i regresji. Ich analiza wskazała znaczną koincydencję zmian w wartości handlu rolnego z ogólnoswiatową tendencją w wymianie, przy jednocześnie relatywnie niższym wzroście obrotów rolnych. Dynamikę zmian determinowały w największym stopniu uwarunkowania koniunkturalne, których charakter doprowadził do przesunięć w kierunkach przepływu handlu międzynarodowego na korzyść dynamicznie rozwijających się gospodarek południowej Azji, Ameryki Środkowej i Ameryki Południowej.

Wstęp

Wszystkie kraje świata w mniejszym lub większym stopniu są uzależnione od importu i eksportu artykułów rolnych, mających dla wielu z nich znaczenie strategiczne z punktu widzenia ekonomicznego i politycznego. Jest to swego rodzaju „broń ekonomiczna” gwarantująca zaspokojenie potrzeb bezpieczeństwa żywnościowego. Jednocześnie dotychczasowe badania wskazują, iż handel artykułami rolnymi do 2006 r. ulegał nieznacznym zmianom, zgodnie z logiką przemian jakościowych zachodzących w związku z procesem globalizacji. Czy tendencja ta utrzymała się również w okresie dekonunktury w gospodarce światowej zapoczątkowanej kryzysem finansowym w 2008 r. Czy może jednak w czasie potencjalnego zagrożenia bezpieczeństwa zmiany w zagranicznej polityce ekonomicznej i charakter kryzysu przyczyniły się do ograniczenia ekspansji i intensywności obrotów handlowych w kontekście globalnym. Jeśli tak, to czy nastąpiły również przesunięcia w kierunkach przepływu handlu międzynarodowego artykułami rolnymi, a w konsekwencji zmiana miejsc w rankingu głównych eksporterów i importerów. W dłuższej perspektywie mogłoby to zapoczątkować trwałe przeobrażenia w układzie sił na światowym rynku rolnym, również w zakresie współdecydowania o stopniu jego liberalizacji.

Celem badań była próba odpowiedzi na powyższe pytania, a także wskazanie, czy i jak zmieniły się warunki i kierunki przepływów handlowych w zakresie artykułów rolnych.

Material i metodyka badań

Przeprowadzono analizę empiryczną *ex post* (1995-2010) dynamiki krótkookresowych trendów i struktury geograficznej handlu artykułami rolnymi w skali światowej oraz na poziomie głównych uczestników rynku. Artykuły rolne w badaniach ujęte zostały jako grupa produktów biorących udział w handlu międzynarodowym, z uwzględnieniem jej podziału na artykuły żywnościowe i surowe rolne. Posłużono się podziałem według Międzynarodowej Standardowej Klasyfikacji Handlu (SITC).

Źródło danych stanowiły internetowe bazy danych i raporty Światowej Organizacji Handlu (WTO), w tym w szczególności publikowane regularnie przez WTO – International Trade Statistic i World Trade Report. Zebrane dane poddano analizie z wykorzystaniem ilościowych i jakościowych metod badawczych. Wśród metod statystycznych do opisu struktury badanych zjawisk gospodarczych, zastosowano miary położenia (średnia arytmetyczna), miary zmienności (odchylenie standardowe, współczynnik zmienności) oraz wskaźniki struktury i dynamiki.

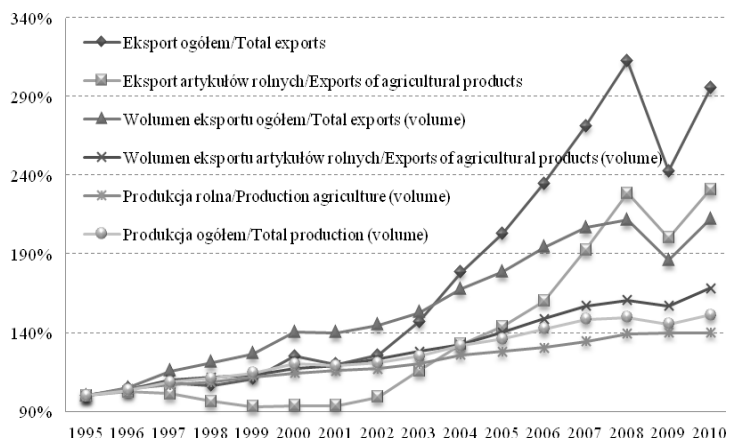
Wyniki badań

Od wielu lat gospodarka światowa przechodzi głębokie przemiany wynikające z przyspieszenia procesów globalizacji. Przejawia się to w szczególności w handlu międzynarodowym, który stanowi obszar bezpośrednio rozstrzygający o związkach ekonomicznych pomiędzy krajami. Zwiększone wykorzystanie zasobów, udoskonalenia technologiczne i pogłębiająca się specjalizacja doprowadziły do wzrostu intensywności powiązań ekonomicznych między krajami i do rozszerzenia zakresu międzynarodowych obrotów gospodarczych. Ekspansja handlowa następowała mimo utrzymujących się ograniczeń protekcyjnych oraz interwencyjnych oddziaływań mocarstw gospodarczych na rynek światowy. W 1950 r. eksport wyniósł 62 mld USD, a import 64 mld USD, w 1995 r. wartości te wzrosły do poziomu odpowiednio 5164 i 5283 mld USD. W 2005 r. obroty nominalne były dwukrotnie wyższe, a pięć lat później eksportowano towary już o wartości 18 217 mld USD, a importowano za 18 381 mld USD [International Trade Statistica 2011, Statistics database 1995-2010]. W ujęciu realnym rozmiary handlu światowego zwiększyły się ponad 32-krotnie – niemal cztery razy szybciej niż światowa produkcja i zagregowany globalny produkt krajowy brutto.

Ogólne tendencje prowadzące do globalizacji handlu, przejawiającej się w szybszym wzroście obrotów handlowych w porównaniu ze wzrostem światowej produkcji, zachodziły zarówno w odniesieniu do produktów przemysłowych, rolnych, surowców, jak i usług. Od 1950 r. światowy eksport artykułów rolnych w ujęciu realnym powiększył się przeszło 8-krotnie, a produkcja rolna – 4-krotnie, a w latach 1995-2010 odpowiednio o 69 i 40%¹ (rys. 1). Dane te potwierdzają, iż rozwojowi światowych obrotów handlowych towarzyszą zmiany w strukturze towarowej: artykuły rolne obejmują coraz mniejszą część handlu międzynarodowego, a przy tym w obrotach rolnych zwiększa się udział produktów żywnościowych kosztem surowców rolnych [Jaworska 2008].

W ujęciu nominalnym pomiędzy 1995 a 2010 r. nastąpił jeszcze wyższy wzrost eksportu artykułów rolnych (o 132%), a przeciętne roczne tempo zmian wyniosło 5,37%. Szczegółowa analiza dynamiki obrotów handlowych w badanym szesnastoleciu wskazała jednocześnie, iż zmiany w przepływach handlowych na rynku rolnym były odbiciem wahań koniunktury gospodarczej, zatem i problemów strukturalnych leżących u podstaw światowych kryzysów finansowych.

W pierwszych latach analizowanego okresu wolumen obrotów handlowych determinowały kryzys finansowy i ekonomiczny na rynkach krajów azjatyckich zapoczątkowany pod koniec 1997 r. mający charakter deflacyjny, a także będący jego następstwem kryzys dewaluacyjny w Rosji w 1998 r., oraz wstrząsy finansowe w krajach Ameryki Łacińskiej (będące skutkiem przeniesienia się kryzysu w 1998 r.), w tym w szczególności w Brazylii i Argentynie w latach 1999-2001. Wyrazem negatywnego skutku kryzysu był spadek wartości handlu międzynarodowego artykułami rolnymi z poziomu 580,0 mld USD w 1997 r. do 543,8 mld USD w 1999 r.) [Jaworska 2004]. Spośród czynników pozaekonomicznych ujemnie na poziom handlu rolnego, zwłaszcza w odniesieniu do mięsa i jego przetworów, pasz zwierzęcych i zwierząt żywych, oddziaływało pojawienie się choroby BSE oraz epidemii SAARS. Ważną konsekwencją tych zdarzeń oraz ogólnej sytuacji gospodarczej na świecie i w poszczególnych krajach były zmiany cen artykułów rolnych. Ich wpływ na kształtowanie się podaży

Rysunek 1. Dynamika produkcji oraz światowego eksportu w latach 1995-2010 (1995 r. = 100)

Figure 1. The world production and exports (1995=100), 1995-2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie International Trade Statistics 2011 i Statistics database 1995-2010 WTO

Source: own study based on International Trade Statistics 2011 and Statistics database, 1995-2010 WTO

¹ Spośród przyczyn wolniejszego wzrostu w analizowanym okresie należy wymienić między innymi ograniczone rezultaty negocjacji dotyczących rolnictwa na forum GATT/WTO w porównaniu do produktów przemysłowych. Poziom taryf celnych dla artykułów rolnych na początku XXI wieku był zbliżony do tego, który obowiązywał produkty przemysłowe w 1950 roku [Bruinsma 2003].

i popytu jest różny i zależy głównie od rodzaju towarów, które są przedmiotem obrotów i ich znaczenia dla uczestników wymiany. Grupę produktów rolno-żywnościowych cechuje niska elastyczność cenowa (relatywnie wyższa w przypadku popytu niż podaży), przy czym zmiany popytu względem cen są bardziej elastyczne w przypadku żywności wysoko przetworzonej i konsumpcji luksusowej [Jaworska 2008].

Kolejne zawirowania w gospodarce światowej miały miejsce wskutek kryzysu finansowego, którego symbolicznym początkiem było bankructwo banku Lehman Brothers we wrześniu 2008 r., a swoje apogeum osiągnął w 2009 r. [Bagiński 2009]. Po raz pierwszy po 1945 r. odnotowano spadek PKB równocześnie we wszystkich gospodarkach triady: Stanach Zjednoczonych, Europie i Japonii. Dekoniunktury, spośród liczących się na rynku światowym krajów, uniknęły jedynie Australia, Brazylia oraz Chiny. Sytuacja na rynku artykułów rolnych była jednocześnie deformowana nowymi wyzwaniami i wydarzeniami, takimi jak tragiczne w skutkach wybuchy wulkanów (Islandia), wstrząsy sejsmiczne, fale tsunami i katastrofy nuklearne (Japonia), gwałtowne niepokoje społeczne, rewolucje i działania wojenne (w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie) o poważnych konsekwencjach regionalnych i globalnych.

Przyglądając się globalnym zmianom w obrotach towarowych można wyróżnić trzy okresy: prosperity, względnej stagnacji i regresji, przyjmując za kryterium podziału poziom średniorocznego tempa zmian w wartości eksportu w latach 1995-2010. Względna stagnacja zatem oznaczać będzie sytuację, w której średnioroczne tempo zmian w eksporcie będzie dodatnie, ale niższe od wartości tego wskaźnika dla całego okresu (tj. niższe od 5,37% dla artykułów rolnych i 7% dla eksportu ogółem), okres prosperity – gdy średnioroczne tempo zmian przyjmuje wartości wyższe od 5,37% (7%), a regresja – gdy wskaźnik tej jest ujemny. W analizowanych latach okres prosperity w handlu artykułami rolnymi to lata 2002-2008 i 2010 r., stagnacji – 1995-1996 i 2001-2002, a regresji – 1997-1999 i 2009.

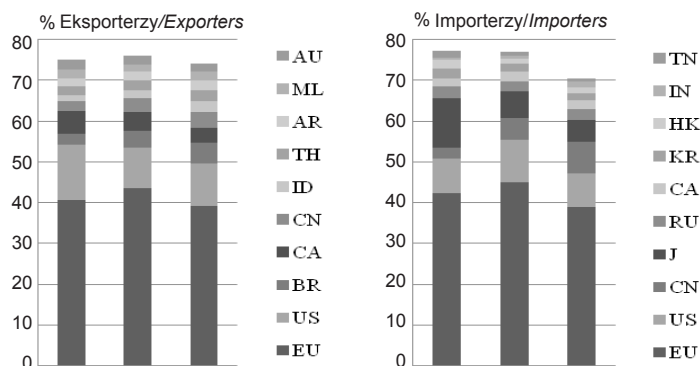
Analiza porównawcza w poszczególnych okresach wskazała znaczną koincydencję występujących zmian w wartości handlu artykułami rolnymi z ogólnoswiatową tendencją w wymianie towarami, przy jednocześnie niższym tempie zmian w przypadku handlu rolnego. Można przypuszczać, iż jest to związane ze znaczeniem zarówno strategicznym, jak i ekonomicznym tych produktów, zwłaszcza w obliczu dużych zmian cen. Rozbieżności, jakich się dopatrzono, dotyczyły okresu regresji między 1997 a 1999 r., w którym średnioroczne tempo zmian w eksporcie rolnym wyniosło -3,22%, wobec jedynie impasu w eksporcie ogółem, z dynamiką na poziomie 1,87%. Stanowiło to odpowiedź na kryzys w krajach Azji i Ameryki, który dotknął liczących się eksporterów i importerów artykułów rolnych. Na szczególną uwagę zasługuje sytuacja w ostatnich dwóch badanych latach, w których tempo zmian w wartości wymiany rolnej było zdecydowanie niższe w porównaniu z handlem ogółem. Średnioroczne tempo zmian w 2009 i w 2010 r. wyniosło odpowiednio -12,38 i 15,29% w eksporcie rolnym oraz -22,32 i 21,73% w eksporcie ogółem. Wynikało to przede wszystkim z postępującego procesu internacjonalizacji produkcji przemysłowej. Dodatkowo miał miejsce dalszy wzrost cen najważniejszych produktów i nieprawdopodobny rozwój handlu w krajach kontynentu azjatyckiego.

Tendencje te utrzymały się również w 2011 r., przy czym tempo wzrostu było niższe, a istniejące w tym względzie dysproporcje pomiędzy gospodarkami rozwiniętymi a rozwijającymi się zwiększyły się. Wśród kluczowych czynników, które miały wpływ na wartość wymiany należy wymienić: kryzys zadłużenia w Europie, trzęsienie ziemi i tsunami w Japonii, powódź w Tajlandii, zamieszki w krajach arabskich i ekspansja gospodarki brazylijskiej. Według prognoz WTO w 2012 r. należy spodziewać się dalszej poprawy globalnych warunków wymiany, zwłaszcza w przypadku Japonii i USA, spowolnienia w Chinach i najwyższego wzrostu w Indiach. Przypuszcza się, że rozbieżność w tempie zmian w krajach o różnym poziomie rozwoju zmniejszy się w porównaniu do 2011 r. na korzyść gospodarek rozwiniętych. Przewiduje się, iż tendencje te będą kontynuowane również w 2013 r., będącym rezultatem łagodnej recesji w Europie, powolniejszym wzroście w krajach rozwijających się i umiarkowanej poprawie w Stanach Zjednoczonych i Japonii [World Trade 2012].

Badania obejmowały wartości obrotów, zatem szczególną rolę w kształtowaniu ich rozmiarów pełniły ceny. W latach 1995-2010 nastąpił niemal 50% wzrost cen zarówno surowców rolnych, jak i żywności, przy czym w kolejnych latach zaobserwowano zmienne tendencje. Najniższy poziom cen (w porównaniu do 1995 r.) odnotowano w okresie regresji i stagnacji, tj. od 1998 do 2002 r. (ze względu na deflacyjny charakter kryzysu z krajów Azji). Ożywienie gospodarki, zgodnie z logiką cyklu koniunkturalnego, skutkowało wzrostem cen aż do 2008 r. Ich poziom w kolejnym roku obniżył się jako zapowiedź nadchodzącej recesji w gospodarce. Była to jednak zmiana krótkotrwała, gdyż od 2010 r. inflacja nie malała. Przyczyniły się do tego m.in. spekulacje surowcami rolnymi (głównie ze strony Rosji), niepewność, co do koniunktury gospodarczej, deprecjacja dolara i związane z tym wahania kursów walut oraz klęski żywiołowe. Dynamiczny wzrost gospodarczy w takich krajach, jak: Chiny, Argentyna, Brazylia, Rosja i Indie zaowocował zwiększonym zapotrzebowaniem na produkty rolne (w tym głównie pochodzenia zwierzęcego), przy relatywnie mniejszej ich podaży. W 2012 r. ceny kształtowały się na tak wysokim

Eksport/Exports: AU – Australia, ML – Maleszja/Malaysia, AR – Argentyna/Argentina, TH – Tajlandia/Thailand, ID – Indonezja/Indonesia, CN – Chiny/China, CA – Kanada/Canada, BR – Brazylia/Brasil, US – Stany Zjednoczone, EU – Unia Europejska/European Union

Import/Imports: TN – Tajwan (Chiny)/Taiwan (Republic of China), IN – Indie/India, HK – Hongkong (Chiny), KR – Korea Płd./South Korea, CA – Kanada/Canada, RU – Rosja/Russia, J – Japonia/Japan, CN – Chiny/China (PRC), US – Stany Zjednoczone, EU – Unia Europejska/European Union

Rysunek 2. Najwięksi eksporterzy i importerzy artykułów rolnych w 1995, 2006 i 2010 r.

Figure 2. The leading exporters and importers of agricultural products, 1995, 2006, 2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie Statistics database, WTO

Source: own study based on Statistics database, WTO

poziomie, iż mogą mieć bezpośredni wpływ na bezpieczeństwo żywnościowe słabszych ekonomicznie gospodarek i grup społecznych, zwłaszcza w obliczu stosunkowo małych zapasów. Stały się one jednocześnie głównym powodem rosnącej wartości obrotów na rynku rolnym, zwłaszcza że dynamika zmian cen była trzykrotnie wyższa od dynamiki zmian wartości eksportu rolnego. Sytuacja taka oznacza konieczność dokonania zmian w polityce rolno-żywnościowej, a podjęte działania powinny skutkować doinwestowaniem tej gałęzi gospodarki, a zatem i wyższą jego produktywnością.

Dokładniejszy obraz zmian w światowym handlu rolnym umożliwiła analiza jego struktury geograficznej. W tym celu, na podstawie udziału w światowych obrotach artykułami rolnymi, wybrano najważniejszych dostawców i odbiorców artykułów rolnych, którzy reprezentowali ponad 70% światowej wymiany rynkowej. Wśród głównych eksporterów znalazły się: UE, USA, Kanada, Brazylia, Chiny, Australia, Tajlandia, Maleszja, Argentyna oraz Indonezja. UE, USA, Kanada i Chiny znalazły się również w pierwszej dziesiątce po stronie importu (rys. 2). Ponadto, liczącym się odbiorcą artykułów rolnych była Japonia, Rosja, Korea Południowa, Hongkong (Chiny) oraz Tajwan (Chiny-Tajpei), Brazylia i Meksyk.

Dominującą pozycję w eksporcie produktów rolnych zajmowała gospodarka Unii Europejskiej. Udział UE w obrotach światowych artykułami rolnymi (liczony łącznie z handlem wewnętrznym) miała tendencję rosnącą do 2005 r., po czym systematycznie zmniejszał się, a w 2010 r. wyniósł 39,1%. Na drugiej pozycji znalazły się Stany Zjednoczone, których eksport w ujęciu wartościowym systematycznie malał, import natomiast rósł do 2001 r., po czym z roku na rok zmniejszał się, osiągając w 2010 r. poziom sprzed 15 lat. Bardziej spektakularne zmiany odnotowano w przypadku eksportu takich krajów, jak: Brazylia, Indonezja, Tajwan i Hongkong oraz importu z: Chin, Indii, Japonii, Maleszji i Meksyku. Zatem, w atmosferze dynamicznych przeobrażeń w gospodarce światowej, ekspansja wymiany towarowej produktów sektora rolno-spożywczego stała się przede wszystkim udziałem krajów rozwijających się, prowadząc do przesunięć w kierunkach przepływu handlu międzynarodowego na korzyść dynamicznie rozwijających się gospodarek południowej Azji, Ameryki Środkowej i Południowej. W dłuższej perspektywie sytuacja taka może implikować przeobrażeniami w międzynarodowej polityce ekonomicznej, prowadząc do poprawy skuteczności podejmowanych przez te kraje działań, np. na forum Światowej Organizacji Handlu. Może również nastąpić zmiana horyzontu polityki gospodarczej. Przypuszczenie to w kontekście globalnych prognoz długookresowych dotyczących dynamiki wzrostu gospodarczego i liczby ludności [Ward 2012] nabiera cech realności i daje podstawy do ostrożnego optymizmu w kwestii podziału korzyści z wymiany i perspektyw rozwoju uboższej części świata.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza handlu międzynarodowego artykułami rolnymi w latach 1995-2010 potwierdziła, iż ulegał on nieznacznym przeobrażeniom zgodnie z logiką przemian jakościowych zachodzących w gospodarce światowej, pomimo specyficznej roli produktów rolnych oraz pejoratywnych następstw kryzysów i zdarzeń losowych. Czynniki te stanowiąc potencjalne zagrożenia bezpieczeństwa przyczyniły się do ograniczenia ekspansji i intensywności obrotów handlowych w kontekście globalnym. W ich efekcie wokół globalnego trendu rozwojowego pojawiały się okresy o odmiennych tendencjach, które wyróżniono

i opisano jako: okres prosperity, względnej stagnacji i regresji. W poszczególnych okresach zmiany w rozmiarach handlu rolnego na tle tendencji w światowych obrotach towarowych charakteryzowała niższa dynamika i relatywnie wysoka zbieżność. Determinanty rozwoju handlu artykułami rolnymi, doprowadziły do względnie trwałych przesunięć w kierunkach przepływu handlu międzynarodowego na korzyść dynamicznie rozwijających się gospodarek południowej Azji, Ameryki Środkowej i Ameryki Południowej, w szczególności takich krajów, jak Brazylia, Chin i Indii.

Literatura

- Bagiński P.** 2009: Światowy kryzys gospodarczy i jego wpływ na kraje rozwijające się. *Policy Paper*, 1, Global Development Research Group, 2.
- Bruinsma J. (red.)**. 2003: World agriculture: towards 2015/2030 – an FAO perspective. Food and Agriculture Organization, Earthscan Publications Ltd, Londyn, 233.
- International Trade Statistic. 2011: WTO, Genewa, 12-20, 48-75.
- Jaworska M.** 2008: Kierunki rozwoju handlu międzynarodowego artykułami rolnymi w warunkach globalizacji gospodarki światowej. Praca doktorska niepublikowana, Uniwersytet Ekonomiczny, Poznań, 133-134, 343
- Jaworska M.** 2004: Zróżnicowanie regionalne współczesnego handlu międzynarodowego artykułami rolnymi. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. VI, z. 2, 103-109.
- Ward K.** 2012: The World in 2050. From the Top 30 to the Top 100. HSBC Global Research. *Global Economics*, 11 January, 1-2, 14-17.
- World trade 2011. 2012: Prospects for 2012. WTO, *Press Release*, 658, 12 April, 1-6, 11.
- WTO: Statistics database. 1995-2010.
[www.research.hsbc.com/midas/Res/RDV?p=pdf&key=ej73gSSJVj&n=282364.pdf].
[www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2011_e/its2011_e.pdf].
[www.wto.org/english/news_e/pres12_e/pr658_e.pdf].
[www.gdrg.pl/attachments/124_policy_papers_Nr_1_2009%281%29.pdf].

Summary

The article presents changes in agricultural world trade between 1995 and 2010 and shows whether and how the conditions and directions of the agricultural product flow changed during the downturn of world economy. The analysis confirmed that a general trend of trade globalization was observed during the period under consideration. Three periods were distinguished using the sales value, namely prosperity, relative stagnation and regression. Their analysis proved that changes in agricultural trade value closely coincided with the general trend in exchange while, simultaneously, a relatively lower increase in agricultural turnover was observed. The changes were mainly determined by general economic conditions, the character of which led to international trade flow shifting to the benefit of rapidly developing economies of southern Asia, Latin and South America.

Adres do korespondencji:

dr Magdalena Jaworska
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
Katedra Ekonomii
ul. Wojska Polskiego 28
60-637 Poznań
tel. (61) 848 71 34
e-mail: jaworska@up.poznan.pl